

ზმნის პირიანობის შესახებ ჟესტურ ენებში

თამარ მახარობლიძე

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი
tamar.makharoblidze@iliauni.edu.ge

DOI: <https://doi.org/10.52340/lac.2022.940>

ჟესტურ ენებს მდიდარი მორფოლოგიური სტრუქტურა აქვთ როგორც ფლექსიური, ასევე დერივაციული თვალსაზრისით. მკვლევართა დიდ ნაწილს მიაჩნია, რომ ჟესტურ ენებში ძირითადად გვაქვს არა აფიქსური მორფოლოგია, არამედ თანადროული ანუ სინქრონული მოცემულობა. ჟესტი თავისი კინეტიკით ერთდროულად გადმოსცემს რამდენიმე გრამატიკულ მნიშვნელობას და განსხვავებით სამეტყველო ენებისგან, ის არ მოიცავს თანმიმდევრულ აფიქსებს. ზოგი მკვლევარი კი მიიჩნევს, რომ ჟესტურ ენებში სინქრონულ მორფოლოგიასთან ერთად პარალელურ რეჟიმში ასევე მოცემული გვაქვს რიგი გრამატიკული კატეგორიების აფიქსური წარმოებაც.

ქართულ ჟესტურ ენაში ზმნას აქვს მორფოლოგიური საშუალებები, რომ გადმოსცეს სამეტყველო ქართულის შესაბამისი მწკრივები გამონაკლისის გარეშე, მაგრამ მისი პარადიგმა არ იმეორებს სამეტყველო ქართული ენის ზმნის პარადიგმებს. ქართული ჟესტური ენის ზმნის უღვლილება, შესაძლოა, წარმოდგენილი იყოს დროის და კილოს მარკერების დონეზე. აღსანიშნავია, რომ პირიანობის გაგება ჟესტურ ენებში არ იმეორებს სამეტყველო ენებში არსებულ მოცემულობებს, არამედ ის ეყრდნობა უშუალოდ ზმნის ფორმის კინეტიკურ პარამეტრებს.

საკვანძო სიტყვები: ჟესტური ენა, ზმნის პირიანობა, მორფოლოგიური სტრუქტურა

დღეისათვის აღიარებული მოცემულობაა, რომ ჟესტურ ენებს მდიდარი მორფოლოგიური სტრუქტურა აქვთ როგორც ფლექსიური, ასევე დერივაციული თვალსაზრისით. უცხოელ მკვლევართა დიდ ნაწილს მიაჩნია, რომ ჟესტურ ენებში ძირითადად გვაქვს არა აფიქსური მორფოლოგია, არამედ თანადროული ანუ სინქრონული მოცემულობა. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ეს იმას ნიშნავს, რომ ჟესტი თავისი კინეტიკით ერთდროულად გადმოსცემს რამდენიმე გრამატიკულ მნიშვნელობას და განსხვავებით სამეტყველო ენებისგან, ის არ მოიცავს თანმიმდევრულ აფიქსებს. თუმცა ზოგი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ ჟესტურ ენებში სინქრონულ მორფოლოგიასთან ერთად პარალელურ რეჟიმში ასევე მოცემული გვაქვს რიგი გრამატიკული კატეგორიების აფიქსური წარმოებაც. უკანასკნელ

პერიოდში ამ მოსაზრებას გაცილებით ბევრი მომხრე გამოუჩნდა. მკვლევარებმა ასევე შენიშნეს, რომ ქრესტური ენები ახლადწარმოქმნილი კრეოლური ენების ბევრ მახასიათებელს იზიარებდნენ, თუმცა ქრესტური ენები კრეოლური ენებისგან მნიშვნელოვნადაც განსხვავდებოდნენ ერთი თვისებით – კერძოდ, თავისი რთული სინქრონული მორფოლოგიით.

ქრესტური ენების მორფოლოგიისათვის ძირითადი პრობლემა მდგომარეობს შემდგომში: როგორც ასეთი – მორფემა ამ ენებში არის ქრესტით წარმოდგენილი, რამდენადაც ეს ერთადერთი შესაძლებელი ფორმაა, თუმცა ზოგ ქრესტურ ენაში გვაქვს გრამატიკული მნიშვნელობის მქონე მიმიკაც. ქრესტით წარმოდგენილი მორფემა რომ მორფემად იქნეს გააზრებული, საჭიროა რიგი პარამეტრების გათვალისწინება. ერთ-ერთი დასტური იმისა, რომ ეს ფორმა აფიქსია და არა თავისუფალი სიტყვა, არის მისი მუდმივი ადგილი. ასეთი ქრესტი ყოველთვის თან მოჰყვება (ან წინ უძღვის) სახელის ფუძეს. ზოგ ენაში სიტყვათა რიგი თავისუფალია და ზმნასთან დაკავშირებული თავისუფალი სიტყვა-ქრესტი შეიძლება ზმნის წინაც იყოს და შემდეგაც, მაგრამ არსებობს ფიქსირებული მორფემული პოზიცია. აგრეთვე უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი იმისათვის, რომ ქრესტი იქნეს მიჩნეული მორფოლოგიურ აფიქსად, არის მისი გრამატიკალიზაციის პროცესი, რაც უმეტესწილად აისახება ქრესტის დელექსიკა-ლიზაციითა და ეროზიით.

ქართულ ქრესტურ ენაში ზმნას აქვს მორფოლოგიური საშუალებები, რომ გადმოსცეს სამეტყველო ქართულის შესაბამისი მწკრივები გამონაკლისის გარეშე, მაგრამ მისი პარადიგმა არ იმეორებს სამეტყველო ქართული ენის ზმნის პარადიგმებს. ქართული ქრესტური ენის ზმნის უღვლილება, შესაძლოა, წარმოდგენილი იყოს დროის და კილოს მარკერების დონეზე. რამდენადაც, ეს მაინც დამოუკიდებელი ქრესტებია და თავად ზმნა რჩება უცვლელი, ამიტომ ვფიქრობთ, რომ ასეთი პარადიგმის წარმოდგენას ნაკლები აზრი აქვს. ერთადერთი ტიპის პარადიგმა, რაც შეიძლება ქართულ ქრესტურ ენაში ზმნას ჰქონდეს, არის პირთა კომბინაციის ფორმები. ასეთი პარადიგმა მხოლოდ ე.წ. ინკორპორირებულ ანუ მრავალპირიან ზმნებს ექნებათ. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ პირიანობის გაგება ქრესტურ ენებში არ იმეორებს სამეტყველო ენებში არსებულ მოცემულობებს, არამედ ეყრდნობა უშუალოდ ზმნის ფორმის კინეტიკურ პარამეტრებს.

ქართული ქრესტური ენის ზმნის პარადიგმაში აქტანტების მორფოლოგიური მარკირება ხდება სამი სახით: 1. დეიქტიური მარკირება, როგორცაა ინკორპორირებული ზმნის პარადიგმა; 2. დესტინაციური მარკირება სემანტიკური კონტენტით, როგორცაა ვერსიის კატეგორია, პატივისცემითი და უპატივცემლო ფორმების გამოხატვა და ირიბი ობიექტის დამატებითი სემანტიკური მარკირება; 3.

მორფო-სინტაქსური მარკირება – არსებითი სახელით გადმოცემული აქტანტებისთვის ბრუნვის ნიშების დართვა. ტრანზიტული ზმნის სუბიექტი აორისტში გამოხატულია ერგატივით, დანარჩენ შემთხვევებში სუბიექტი ნომინატიურ ანუ არამარკირებულ, ნულოვან ბრუნვაშია, ირიბი ობიექტი კი მარკირებულია მიცემითი ბრუნვის ფარდი დეიქტიური მარკერით და აქ ადგილი აქვს აქტანტთა მარკირების ზემოთ მოცემული პირველი და მესამე ტიპების კომბინირებას. ქართულ ჟესტურ ენაში აღინიშნება აქტანტთა მორფოლოგიური მარკირების ზემოთ მოცემული სამი ტიპის სხვადასხვა სახის კომბინირება.

ჟესტურ ენებში ზმნათა სემანტიკური ჯგუფების გამოყოფა შესაძლებელია ორი პრინციპის მიხედვით:

1. პირველი მიდგომა გაუყვება და გაიმეორებს სამეტყველო ენების მიდგომებს. აქ ზმნათა საკლასიფიკაციო მოდელები ზმნების ძირების ლექსიკური სემანტიკის მიხედვით დაჯგუფდება. შესაბამისად, შესაძლებელია, გამოვყოთ გრძნობა-აღქმის, კოგნიტური კონტენტის ანუ ფიქრისა და აზრის, მოძრაობა-გადაადგილების, შრომა-კეთებისა და ვითარება-მდგომარეობის ზმნები. ცხადია, ამ ჯგუფებში ასევე გამოიყოფა რიგი ქვეჯგუფებისა.

2. მეორე მიდგომა კერძოდ ჟესტური ენების ზმნათა საკუთრივი მახასიათებლების მიხედვით შეიძლება იქნეს ჩამოყალიბებული. ასეთი მიდგომით ზმნათა სემანტიკური კლასიფიკაცია გაითვალისწინებს ზმნის კინეტიკურ მახასიათებლებს და არა მის ლექსიკურ-სემანტიკურ კონტენტს. კერძოდ, შესაძლებელი იქნება ზმნათა შემდეგი ძირითადი ორი ჯგუფის გამოყოფა: ა. სხეულთან დაკავშირებული ზმნები და

ბ. თავისუფალი ზმნები.

აღსანიშნავია, რომ ზმნის ვალენტობის ცნება, როგორც ასეთი, ჟესტურ ენებში დაკავშირებულია სწორედ ზმნის კინეტიკასთან. ამ თვალსაზრისით, ა-ჯგუფის ზმნები, (სხეულთან დაკავშირებული ზმნები) სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც წესი, განიხილება მარტივ ზმნებად. ხოლო მეორე ტიპის ზმნებს, შესაძლოა, ჰქონდეთ აქტანტების მიერთების საშუალება. ეს საშუალება (ანუ ჟესტური ვალენტობა) გააზრებულია კინეტიკურ დონეზე. თუ კინეტიკურად ზმნა მიემართება ობიექტისკენ (ან სუბიექტისკენ), მაშინ ითვლება, რომ ზმნა არის აქტანტებიანი (უცხოეთში ფართოდ გავრცელებული ტერმინოლოგიით – ე. წ. ინკორპორირებული, ანუ ინფლექსიური). ქართული ტრადიციული ენათმეცნიერული სკოლა კი ამ მოვლენას მოიხსენიებს ტერმინით ‘პოლიპერსონალიზმი’. ამრიგად, ჟესტურ ენებში ეს ორი

ძირითადი ჯგუფი გამოიყოფა - მარტივი და ინფლექსიური. როგორც წესი, მარტივი ზმნები თითქმის ყველა ქესტურ ენაში საგრძნობლად სჭარბობს მეორე ჯგუფს.

ლიტერატურა:

- Aronoff, Mark, Irit Meir & Wendy Sandler. 2005. The paradox of sign language morphology. *Language* 81. 301–344. DOI: <https://doi.org/10.1353/lan.2005.0043>
- Börstell, Carl. 2017. *Object marking in the signed modality: Verbal and nominal strategies in Swedish Sign Language and other sign languages*. Stockholm: Stockholm University dissertation.
- Bross, Fabian. 2018. Differential object marking in German Sign Language: Animacy and definiteness as cross-linguistically stable cognitive concepts. Presentation at the VIII International Symposium on Intercultural, Cognitive and Social Pragmatics. Universidad de Sevilla.
- Cormier, Kearsy, Jordan Fenlon & Adam Schembri. 2015. Indicating verbs in British Sign Language favour motivated use of space. *Open Linguistics* 1. 684–707. DOI: <https://doi.org/10.1515/opli-2015-0025>
- Dryer, Matthew S. 2013. Order of subject, object and verb. In Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath (eds.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <http://wals.info/chapter/81>.
- Friedman, Lynn A. 1976. The manifestation of subject, object, and topic in American Sign Language. In Charles N. Li (ed.), *Subject and topic*, 127–148. London/New York, NY: Academic Press.
- Gelderen, Elly van. 2011. The grammaticalization of agreement. In Bernd Heine & Heiko Narrog (eds.), *The Oxford handbook of grammaticalization*, 491–501. Oxford: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199586783.013.0049>
- Hou, Lynn & Richard P. Meier. 2018. The morphology of first-person object forms of directional verbs in ASL. *Glossa: A Journal of General Linguistics* 3(1). 114. DOI: <https://doi.org/10.5334/gjgl.469>
- Leeson, Lorraine & John Saeed. 2012. Word order. In Roland Pfau, Markus Steinbach & Bencie Woll (eds.), *Sign language: An international handbook*, 245–265. Berlin/Boston, MA: De Gruyter Mouton.
- Liddell, Scott K. 2011. Agreement disagreements. *Theoretical Linguistics* 4(3–4). 161–172. DOI: <https://doi.org/10.1515/thli.2011.012>
- Lillo-Martin, Diane & Richard P. Meier. 2011. On the linguistic status of ‘agreement’ in sign languages. *Theoretical Linguistics* 37(3–4). 95–142. DOI: <https://doi.org/10.1515/thli.2011.009>
- Makharoblidze, Tamar. 2015. Indirect object markers in Georgian Sign Language. *Sign Language & Linguistics* 18(2). 238–250. DOI: <https://doi.org/10.1075/sll.18.2.03mak>
- Mathur, Gaurav & Christian Rathmann. 2012. Verb agreement. In Roland Pfau, Markus Steinbach & Bencie Woll (eds.), *Sign language: An international handbook*, 136–157. Berlin/Boston, MA: De Gruyter Mouton. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110261325.136>
- Padden, Carol, Irit Meir, Wendy Sandler & Mark Aronoff. 2010. Against all expectations: Encoding subjects and objects in a new language. In Donna B. Gerds, John C. Moore & Maria Polinsky (eds.), *Hypothesis A/hypothesis B: Linguistic explorations in honor of David M. Perlmutter*, 383–400. Cambridge, MA: MIT Press.

- Pfau, Roland, Martin Salzmann & Markus Steinbach. 2018. The syntax of sign language agreement: Common ingredients, but unusual recipe. *Glossa: A Journal of General Linguistics* 3(1). 107. DOI: <https://doi.org/10.5334/gjgl.511>
- Rathmann, Christian. 2003. The optionality of agreement phrase: Evidence from German Sign Language (DGS). In William Earl Griffin (ed.), *The role of agreement in natural language: Proceedings of the 5th Annual Texas Linguistics Society Conference*, 181–192. Austin, TX: Texas Linguistics Forum.
- Rathmann, Christian & Gaurav Mathur. 2002. Is verb agreement the same cross-modally? In Richard P. Meier, Kearsy Cormier & David Quinto-Pozos (eds.), *Modality and structure in signed and spoken languages*, 370–404. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sapountzaki, Galini. 2012. Agreement auxiliaries. In Roland Pfau, Markus Steinbach & Bencie Woll (eds.), *Sign language: An international handbook*, 204–227. Berlin/Boston, MA: De Gruyter Mouton.
- მახარობლიძე თ. (2019) ქართული ჟესტური ენის ზმნის მორფოლოგია. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი. თბილისი. ISBN 978-9941-18-331-7. 248გვ.
- მახარობლიძე თ. (2012) ქართული ჟესტური ენა. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო. USAID, Save The Children International. თბილისი 610-გვ.

Tamar Makharoblidze

Ilia State University

On verbal arguments in sign languages

Abstract

It is now accepted that sign languages have a rich morphological structure in both flexion and derivation terms. Most foreign scholars believe that sign languages show simultaneous morphology rather than a consistent sequential one. Morphological marking of verbal arguments in the Georgian Sign Language (GESL) verbal paradigm is performed in three ways: 1. Deictive marking, such as the incorporated verb paradigm; 2. Possessive-destination marking with semantic content, such as version category, expressing respectful and disrespectful forms, as an additional semantic marking for an indirect object; and 3. Morpho-syntactic marking – adding the morphological markers for arguments conveyed by nouns. The subject of the transitive verb in the aorist is expressed with an ergative case, for the rest verbal forms the subject is in nominative (unmarked), while the indirect object is often marked with a deictive marker of dative case. Thus, here we have the combination of the abovementioned first and third types. In GESL (and in other sign languages as well) such combinations are usual.

The semantic groups of verbs in sign languages can be distinguished according to the following two principles:

1. The first approach follows and repeats the approaches of spoken languages. Here the classification models of verbs are grouped according to the lexical semantics of verb roots.

2. The second approach can be formulated according to the proper characteristics of sign language verbs. With such an approach, the semantic classification of verbs takes into account the kinetic characteristics of the verb and not its lexical-semantic content. In particular, it will be possible to distinguish the following two main groups of verb in sign languages: Body-related (or body anchored) verbs, and B. Free verbs.

Key words: Sign language, personality of verb, Morphological structure

რეცენზენტი: პროფესორი ოლგა გუსევა